

ARCHIWUM

JAN SZEWCZYK

TEORETYCZNE PODSTAWY PODMIOTOWOŚCI PRACY

(do druku przygotowała i wstępem poprzedziła Ewa Sowa)

WSTĘP

Jan Szewczyk – urodził się w Lublinie 3 IX 1930. Wychowywany był przez matkę – z zawodu pielęgniarkę. Szkołę powszechną ukończył w roku 1944 na tajnych kompletach w Warszawie (gdzie mieszkał od 1931). W latach 1942–1944 należał do Szarych Szeregów (pseud. Zawisza). Brał udział w Powstaniu Warszawskim jako strzelec 227 harcerskiego plutonu AK, który walczył na Żoliborzu. Po wyjściu kanałami z Warszawy dostał się do niewoli i przebywał w Niemczech, w stalagu XI A, wyzwolonym w kwietniu 1945 przez armię amerykańską. W latach 1945–1946 służył jako szeregowiec w 12 Pułku Ułanów Podolskich II Korpusu Polskiego we Włoszech. W listopadzie 1946 wyjechał wraz z tym pułkiem do Anglii. Po demobilizacji, podczas panującego wśród żołnierzy głodu, próbował zdobyć żywność z bronią w rękę i popadł w konflikt z prawem. W więzieniu przeżył przełom, gdy współtowarzysz, angielski fizyk jądrowy Allan Nunn May, wprowadził go w idee marksizmu. W lipcu 1953 powrócił do Polski ze zdobytą korespondencyjnie w więzieniu angielską maturą. Wcielony do karnych oddziałów WP, pracował w górnictwie w szczególnie niebezpiecznych warunkach (w ramach służby wojskowej) w kopalniach na Śląsku w latach 1954–1955. Po wyjściu z wojska był robotnikiem przy budowie Nowej Huty i w Krakowskiej Fabryce Kabli. W październiku 1956 tworzył Rady Robotnicze. W 1957 wstąpił do PZPR. W czerwcu 1957 uzyskał polską maturę w ogólnokształcącym liceum korespondencyjnym w Krakowie.

Studia filozoficzne odbywał w latach 1957–1962 na Uniwersytecie Jagiellońskim pod kierunkiem Romana Ingardena, po czym podjął pracę naukową i dydaktyczną kolejno jako asystent, st. asystent i adiunkt w Katedrze Filozofii UJ kierowanej (1957–1963) przez Romana Ingardena. Wczesne prace są wynikiem studiów nad filozofią R. Ingardena i próbami sformułowania własnego stanowiska w kwestiach aksjologicznych: *Estetyka normatywna czy opisowa?* „Studia Filozoficzne”, 1963, nr 2, ss. 231–242; *Ontologiczne podstawy postulatów*, w: *Szkice Filozoficzne Romanowi Ingardenowi w darze*, Warszawa 1964, ss. 323–347; *Roman Ingarden*, hasło w *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej*, Warszawa 1965, t. 5, s. 54; *Zagadnienie zależności wzajemnej ocen i norm*, „Studia Filozoficzne”, 1965, nr 4, ss. 123–140; *Uwagi o istocie wartościowości*, „Znak” 1965, nr 130, ss. 454–460. W sporze Ingardena z Husserlem opowiedział się po stronie Husserla doniosłym artykułem-recenzją: *Spór o istotę filozofii*, „Studia Filozoficzne”, 1966, nr 2, ss. 179–201. W 1966 w czerwcu obronił pracę doktorską, która w wydaniu książkowym ukazała się po jego śmierci (*Krytyka Teorii Przyczynowości Davida Hume’a*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1980), opatrzona oceną promotora jako wstępem. Książka wypracowuje rozstrzygnięcia leżące u podstawy późniejszej filozofii pracy: filozofia jest samowiedzą; samowiedza filozoficzna wymaga poszerzenia o doświadczenia pracy człowieka w przyrodzie. Ujawnia się wówczas empiryczne podstawy pojęć przyczynowości i siły, sprowadzone przez Hume’a do doświadczania tylko następstwa faktów.

Szewczyk, za S. Brzozowskim, uważa filozofię Marksa za pierwszą w dziejach filozofię pracy. Daje to początek jego walce o kształt marksizmu w opozycji do oficjalnej doktryny. Występuje przeciw książce Adama Schaffa *Marksizm a jednostka ludzka* recenzją w „Życiu Literackim” 1965, nr 46 i 47. Książką tą Schaff przyłączał się do „rewizjonistycznego” stanowiska marksistów warszawskich, Leszka Kołakowskiego i Bronisława Baczki. Ciągłe wierząc w możliwość reformowania ustroju od wewnątrz, ma nadzieję na sojuszników w samym układzie władzy i nie kamufluje w języku filozofii swych politycznych sprzeciwów. Wychowany w szkole R. Ingardena, jej zwyczajem szuka faktycznych rozstrzygnięć (prawdy) tekstów Marksa, analizując ich oryginalny zapis. Szokuje ostrością wypowiedzi. Na jego negatywny stosunek do warszawskich uniwersyteckich marksistów rzutuje też rola, jaką środowisko to odegrało w represjonowaniu krakowskich profesorów, R. Ingardena i Izydory Dąbmskiej, oraz w rozbiciu śro-

dowiska fenomenologów krakowskich na UJ po odejściu Ingardena na emeryturę (1963).

Poliglota, swe poglądy przedstawia na forach międzynarodowych. W 1965 występuje w Bergakademie we Freibergu, w 1967 na międzynarodowej konferencji „Fenomenologia i marksizm” organizowanej przez uniwersytet w Sarajewie. Kilkakrotnie uczestniczy w obradach międzynarodowej Letniej Szkoły Korczulskiej, organizowanej przez Uniwersytet w Zagrzebiu. Poza UJ (gdzie odebrano mu zajęcia ze studentami z wyjątkiem kameralnego studium filozofii) wykłada filozofię (w latach 1966–1968) w Akademii Górniczo-Hutniczej. W marcu 1968 zostaje spontanicznie wysunięty na czoło studenckiego protestu. Czesław Domagała, ówczesny I sekretarz KW PZPR w Krakowie, znany z dogmatyzmu i bezwzględności, do którego Szewczyk dostał się jako delegat ruchu studenckiego, odmówił negocjacji, jednoznacznie zagroził użyciem broni i otoczył rejon protestu (II Dom Akademicki) wojskiem oraz policją z psami. Rozejście się młodzieży po apelu Szewczyka najprawdopodobniej zapobiegło masakrze. W procesach, zmuszany formalnie do roli świadka oskarżenia, staje po stronie studentów. Walkę z oficjalnym marksizmem, stalinowskim i „rewizjonistycznym”, kontynuuje w programowym artykule *O istocie marksowskiej filozofii*, „Studia Filozoficzne” 1969, nr 1, ss. 119–132. Odpowiedzi autora na głosy w dyskusji, redakcja „Studiów Filozoficznych” nie opublikowała. Krytykę Szewczyk rozszerza na idee tzw. nowej lewicy książką *Eros i rewolucja, krytyka antropologii filozoficznej Herberta Marcuse*, Warszawa 1971, ss. 195. Zarzuca jej społeczny hedonizm i zamazywanie konfliktu władzy z pracą.

W 1969, po tragicznej śmierci żony, dziennikarki Ireny Tetelowskiej (zginęła w katastrofie lotniczej nad Zawoją), przenosi się do Warszawy, gdzie obejmuje stanowisko wicedyrektora do spraw naukowych tworzącego się przy RSW Prasa Ośrodka Badania Stosunków Wschód–Zachód. Ośrodek ten umożliwia dostęp do literatury zachodniej i kształtowanie opinii poprzez biuletyny i książki wydawane przez tę placówkę na prawach ograniczonej dystrybucji. Od czerwca 1970 pracuje równocześnie w Katedrze Doktryn Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Wojskowej Akademii Politycznej, gdzie wykłada politologię. W 1970 bierze udział w VIII Światowym Kongresie Nauk Politycznych w Monachium.

W 1971 wychodzi *Filozofia pracy* (Wydawnictwo Literackie w Krakowie, ss. 347), pisana od 1962 najważniejsza książka Szewczyka, z bardzo osobistym *Posłowiem*, dopisanym po śmierci Romana In-

gardena (czerwiec 1970). Zawiera zarys pracy jako „makro-pracy” organizmu współzależnych działań jednostek, grup i społeczeństw, aż po współzależności globalne. W „makro-pracy” zostają rozróżnione (1) „praca” oddziałująca bezpośrednio, fizycznie na przyrodę, (2) „praca nad pracą” tworząca organizację i perspektywy rozwoju dla tej pierwszej. Pojęcie pracy nad pracą zrobiło karierę w czasie Solidarności za sprawą wypowiedzi ks. J. Tischnera i Jana Pawła II. Książka zawiera też zarys poznawczych, uspołeczniających, etycznych i egzystencjalnych konotacji pracy i jej dziejowej dialektyki, nazwanej „logiką” ścierania się sił przyrody i ludzkości, a ogólniej logiką wysiłku. *Filozofia pracy* została odrzucona na UJ jako praca habilitacyjna autora, z powodu negatywnych opinii recenzentów, Jarosława Ładosza i Henryka Jankowskiego. Metodologicznym uzupełnieniem *Filozofii Pracy* jest namysł nad sposobem uprawiania filozofii pracy zawarty w późniejszej *Dialektyce uprawiania marksizmu*, Książka i Wiedza 1974, ss. 215.

W marcu 1973 Szewczyk zostaje usunięty z pracy w obydwu instytucjach. W Ośrodku Badania Stosunków Wschód-Zachód rozpoczyna się czystka personalna i fizyczne niszczenie wydawniczego dorobku. W kwietniu 1973 otrzymuje pracę w Instytucie Pracy i Spraw Socjalnych jako kierownik pracowni Socjologii i Humanizacji Pracy. Równocześnie, konspiracyjnie, zaczyna organizować opozycję. Pracuje nad projektami zmian zasad ustrojowych. Obmyśla oryginalne podstawy nowego parlamentaryzmu i samorządności. Szuka też dróg nawiązania kontaktu ze środowiskiem robotniczym. W kwietniu 1974 ponownie traci pracę. Uzyskuje ją dopiero w grudniu 1974 w warszawskim oddziale Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa. Stara się o poszerzenie wpływów. W styczniu 1975 w Katowicach uczestniczy w spotkaniu z młodzieżą na Uniwersytecie Śląskim. Prawdopodobnie nawiązuje też kontakty z robotnikami. 1 lutego 1975 ginie tragicznie w wypadku samochodowym w Warszawie. Podczas pogrzebu na wojskowych Powązkach (spoczął w kwaterze powstańczej) przemówienie nad trumną wygłosił ks. Józef Tischner zaprzyjaźniony z Szewczykiem od czasu studiów. Nagrobek ufundowali przyjaciele ze szkoły Ingardena.

Mimo działalności politycznej Szewczyk nie zrezygnował z uprawiania filozofii. Najważniejsze teksty ostatniego okresu ujrzały światło dzienne po jego śmierci. Kontynuacją sporu z Ingardenem o Husserla jest artykuł-recenzja *Husserl w oczach Ingardena*, „Znak”, kwiecień–maj 1975, ss. 603–621. Pismo *Colloquia Communia* publikuje *Teoretyczne podstawy podmiotowości pracy* (nr 1 (18) 1985), artykuł uka-

zujący w samym podziale pracy źródło władzy, alienacji i możliwej humanizacji pracy. Tekst ten został przez autora dwukrotnie przedstawiony publicznie wiosną 1974 (pod pierwotnym tytułem *Humanizacyjne i alienacyjne aspekty organizacji pracy*). Wydawnictwo Kolegium Otryckie publikuje ostatnią i niewykończoną w całości książkę *O fenomenologii Edmunda Husserla*, Warszawa 1987. Plusuje ona autora w czołówce ówczesnej filozofii europejskiej za sprawą interpretacji pojęcia intencjonalności Husserla. Intencjonalny to przestrzenny (rozciągliwy) charakter świadomości. Powstaje możliwość zatarcia, na fenomenologicznym poziomie badania, filozoficznej przepaści między światem cielesnym a myślowym, co potencjalnie rewolucjonizuje pojęcia transcendencji i transcendentalizmu.

Szewczyk wybrał i opatrzył wstępem Karola Libelta *Pisma o oświacie i wychowaniu*, Ossolineum 1971. W druku ukazały się również jego tłumaczenia: Ernst von Aster, *Historia filozofii*, Warszawa 1969, ss. 532; Edmund Husserl, *Kryzys nauki europejskiej a transcendentalna fenomenologia*, „Studia Filozoficzne” 1976, nr 9; Edmund Husserl, *Posłowie do moich „Idei czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii”* [w:] *Drogi współczesnej filozofii* red. Marek Siemek, Warszawa 1978, ss. 49–81; Gustavo Gutierrez, *Teologia wyzwolenia. Historia, polityka, zbawienie*, PAX, Warszawa 1976. W rękopisach znajduje się obszerna książka „Sowietologiczna teoria policentryzmu”, będąca panoramą zachodniej sowietologii (opracowaną w oparciu o oryginalne źródła) i zarazem polemiką z książką *Policentryzm* Zbigniewa Brzezińskiego. W rękopisach znajdują się też teksty nt. chrześcijaństwa i jego współczesnej wspólnoty losów z marksizmem, których publikację uniemożliwiono.

Zob. ponadto: Janusz Jaworowski, *Jan Szewczyk*, nekrolog i bibliografia, „Studia Filozoficzne” 1975 nr 8; *Jan Szewczyk*, nekrolog, „Ruch Filozoficzny” nr 2, 1975, s. 252; Andrzej Chmielecki, *Jan Szewczyk: Dialektyka uprawiania marksizmu*, „Ruch Filozoficzny” 1975 nr 3–4; (bm) *J. Szewczyk* (biografia), „Colloquia Communia” 1985 nr 1 (18);teczka habilitacyjna Jana Szewczyka WFH 260, Archiwum UJ w Bibliotece Jagiellońskiej.

EWA SOWA

*

*

*